

1

สถานภาพงานวิจัยประวัติศาสตร์
อารมณ์ความรู้สึกในสังคมไทย (พ.ศ. 2556-2567)
A Study of Research Works on the History of Emotions
in Thai Society (2013-2024)

ธีรวัฒน์ ทองโสภ
นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
M.A. Student (History), Department of History,
Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

ได้รับ 18 กรกฎาคม 2568
แก้ไข 12 สิงหาคม 2568
อนุมัติให้ตีพิมพ์ 30 สิงหาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความนี้สำรวจงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ในมิติอารมณ์ความรู้สึกที่ผลิตขึ้นในวงวิชาการไทยระหว่าง พ.ศ. 2556-2567 โดยแสดงให้เห็นพัฒนาการ ปริมาณงาน การจัดประเภท และกลุ่มประเด็นศึกษา การวิเคราะห์วิธีการและแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา โดยจำกัดขอบเขตเฉพาะประเภทรายงานการวิจัย บทความวิชาการ บทความวิจัย หนังสือ และวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาจากสถาบันการศึกษาในประเทศไทยเป็นหลัก

ผลการศึกษาพบว่า การศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกสามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงที่สัมพันธ์กับบริบทสถานการณ์ทางการเมืองไทย ได้แก่ ช่วงก่อนการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ช่วงสมัยรัฐบาล คสช. (พ.ศ. 2557-2562) และช่วงหลังเลือกตั้ง พ.ศ. 2562-2567 งานศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกมีทั้งสิ้น 40 เรื่อง แบ่งเป็นประเภทบทความ 28 เรื่อง วิทยานิพนธ์ 11 เล่ม และหนังสือ 1 เล่ม ในจำนวนนี้ประเด็นที่ได้รับความสนใจในการศึกษา

มากที่สุด คือ อารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลาง จำนวน 17 เรื่อง รองลงมาคือ อารมณ์ความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับรัฐและชนชั้นนำ จำนวน 7 เรื่อง อารมณ์ความรู้สึกในความสัมพันธ์ระหว่างเพศ จำนวน 4 เรื่อง อารมณ์ความรู้สึกอื่นๆ จำนวน 4 เรื่อง ทฤษฎีและระเบียบวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก จำนวน 3 เรื่อง อารมณ์ความรู้สึกในการเคลื่อนไหวทางการเมือง จำนวน 2 เรื่อง อารมณ์ความรู้สึกในท้องถิ่น จำนวน 2 เรื่อง และอารมณ์ความรู้สึกในพื้นที่ศึกษาต่างประเทศ จำนวน 1 เรื่อง สำหรับวิธีการศึกษายังคงใช้การวิเคราะห์ตีความเอกสารเป็นสำคัญ ร่วมกับการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองอย่างลึกซึ้ง และนับแต่ พ.ศ. 2562 นักวิชาการไทยได้นำแนวคิดประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกของนักวิชาการตะวันตกมาใช้ในการศึกษาอย่างมาก โดยเฉพาะแนวคิดของวิลเลียม เรตต์

คำสำคัญ: สถานภาพ, งานวิจัย, ประวัติศาสตร์, อารมณ์, ความรู้สึก

Abstract

This article surveys the historical research on emotions produced within Thai academia between 2013 and 2024. It traces the development of this emerging field by examining the volume of scholarship, thematic categories, and key areas of inquiry, as well as the methods and theoretical frameworks employed. The study focuses specifically on academic outputs such as research reports, peer-reviewed journal articles, academic books, and graduate theses produced by Thai institutions.

The findings reveal that historical studies of emotion in Thailand can be broadly divided into three periods, each reflecting shifts in the country's political landscape: the pre-2014 coup period, the NCPO (National Council for Peace and Order) regime from 2014 to 2019, and the post-election era from 2019 to 2024. A total of 40 works were identified, comprising 28 journal articles, 11 graduate theses, and 1 monograph. Among these, the most commonly explored topic is the emotional life of the middle class (17 works), followed by studies focusing on emotions related to the state and ruling elites (7 works), gender and emotional relations (4 works), miscellaneous emotional themes (4 works), theoretical and methodological approaches to the history of emotions (3 works), political movements (2 works), local emotional cultures (2 works), and emotions in international contexts (1 work).

Methodologically, the majority of studies rely on textual interpretation, often situated within a broader analysis of changing political, economic, and social contexts. Since 2019, there has been a marked increase in the adoption of Western theoretical perspectives—particularly the concepts developed by William Reddy—highlighting the growing influence of global scholarship on the Thai academic discourse surrounding emotions and history.

Keywords: status, research, history, emotions, feeling

บทนำ

ร่องรอยการริเริ่มให้ความสำคัญในการศึกษามิติอารมณ์ความรู้สึกในประวัติศาสตร์ของวงวิชาการตะวันตกปรากฏขึ้นในต้นพุทธทศวรรษ 2480 (ปลายทศวรรษ 1940) โดยลูเชียง แฟบวร์ (Lucien Febvre) นักประวัติศาสตร์แกนนำรุ่นแรกของสำนักอ็อนนาลส์ (Annales School) (วิศรุต พึ่งสุนทร, 2557, น.53-55) ภายใต้บริบทสภาวะการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การศึกษาประวัติศาสตร์ที่ยึดติดกับมิติทางการเมืองและประวัติศาสตร์แบบมหาบุรุษ ผ่านการอ่านเอกสารชั้นต้นของทางราชการแต่เพียงเท่านั้นกลับกลายเป็นสิ่งที่ดูแห้งแล้ง และไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจสังคมโดยรวมได้ (ภาคิน นิมมานนรงค์, 2557, น. 115-118) นอกจากแฟบวร์ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาอารมณ์ความรู้สึกแล้วนั้น นอร์แบร์ท เอลิแอส (Norbert Elias) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ยังเป็นนักวิชาการอีกผู้หนึ่งที่ถูกอ้างถึงว่าเป็นผู้บุกเบิกแนวทางการศึกษามิติอารมณ์ความรู้สึกในทางสังคมวิทยาและประวัติศาสตร์จากผลงานเรื่อง *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations* (1939) (ภาคิน นิมมานนรงค์, 2557, น. 119)

เมื่อถึงพุทธทศวรรษ 2510 (ทศวรรษ 1970) วงวิชาการตะวันตกได้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอันเป็นผลมาจากบริบททางสังคมการเมืองในทศวรรษดังกล่าว ได้แก่ การหันกลับมาทบทวนแนวทางการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographical Turn) ในกลุ่มนักมานุษยวิทยา การเกิดขึ้นของประวัติศาสตร์สตรีและขบวนการสตรีนิยม ข้อเสนอจากสำนักหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) ที่ท้าทายแนวคิดคู่ตรงข้ามระหว่างเหตุผลและอารมณ์ ข้อเสนอเรื่องพื้นที่สาธารณะของฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) ข้อเสนอของกลุ่มนักจิตวิทยาเกี่ยวกับการแสดงอารมณ์ผ่านใบหน้าที่มีลักษณะเป็นสากล และการศึกษาของนักประสาทวิทยาที่ช่วยยืนยันว่าอารมณ์ของมนุษย์เกิดจากการทำงานของสมองและถูกปรับเปลี่ยนเรียนรู้จนแสดงออกมาอย่างแตกต่างกันไปภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรมที่มนุษย์ดำรงอยู่ (ภาคิน นิมมานนรงค์, 2557, น. 120-124) ด้วยปัจจัยดังกล่าวจึงทำให้เกิดกระแสความตื่นตัวและหันมาสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ในมิติอารมณ์มากยิ่งขึ้นในหมู่

นักวิชาการตะวันตก โดยมีนักประวัติศาสตร์คนสำคัญในสาขานี้ ได้แก่ ปีเตอร์ และแคโรล สเตียร์นส์ (Peter & Carol Z. Stearns) วิลเลียม เรดดี (William Reddy) และบาร์บารา รอสเซนไวน์ (Barbara Rosenwein) (ภาควิชา นิพนธ์มานุษยวิทยา, 2557, น. 125-145)

สำหรับวงวิชาการไทยได้ปรากฏงานศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกชิ้นแรกในช่วงปลายพุทธทศวรรษ 2550 หรือหลังจากกระแสการหันไปสนใจศึกษามิติอารมณ์ในวงวิชาการตะวันตกถึงราวครึ่งศตวรรษ ดังที่สิงห์ สุวรรณกิจ กล่าวไว้ในงานศึกษาเรื่อง *ท่องสมุทรแห่งความรู้สึก: วิลเลียม เรดดีกับประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก* ที่ตีพิมพ์ออกมาเมื่อ พ.ศ. 2558 ความว่า “ประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกถือเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่ในวงวิชาการไทย...” (สิงห์ สุวรรณกิจ, 2558, น.523) อย่างไรก็ตาม เมื่อขึ้นพุทธทศวรรษใหม่ พบว่าวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทยได้หันมาให้ความสนใจและกระตือรือร้นอย่างมากในการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับมิติอารมณ์ความรู้สึก ดังจะเห็นได้จากการสำรวจรวบรวมผลงานทางวิชาการที่ถูกตีพิมพ์เผยแพร่ออกมาในช่วงพุทธทศวรรษ 2560 ซึ่งมีมากถึง 35 เรื่อง หรือร้อยละ 87.5 ของปริมาณงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกทั้งหมด

การสำรวจรวบรวมงานศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกในสังคมไทย พ.ศ. 2556-2567 พบว่า มีจำนวนทั้งสิ้น 40 ผลงาน แบ่งเป็นบทความ 28 เรื่อง วิทยานิพนธ์ 11 เล่ม และหนังสือ 1 เล่ม (ไม่นับรวมงานวิทยานิพนธ์และบทความที่ตีพิมพ์รวมเล่มเป็นหนังสือ) โดยสถาบันที่ผลิตผลงานการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกมากที่สุด คือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เนื่องจากศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นผู้ริเริ่มพูดถึงการศึกษาอารมณ์ความรู้สึกในมิติประวัติศาสตร์ของสังคมไทยว่า “...เป็นประวัติศาสตร์ส่วนที่ละเลยตลอดมา จนกระทั่งความรู้สึกของคนไทยไม่เคยมีประวัติศาสตร์” (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2556, น.146) โดยการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกเป็นความสนใจส่วนตัวที่เกิดจากการได้อ่านงานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งได้เสนอไว้ในงานเขียนช่วงแรกเริ่มว่าอารมณ์ความรู้สึกเป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันการกระทำของมนุษย์ โดยได้นำเรื่องอารมณ์ความรู้สึกที่ตนสนใจทั้งเรื่องความรัก ความเกลียด และความกลัว ไปสอดแทรกตามเนื้อหารายวิชาต่างๆ (วจนา วรรณยางกูร, 2566)

นอกจากนี้ เมื่อ พ.ศ. 2556 อรรถจักร์ยังได้เขียนบทความตีพิมพ์รวมเล่มในหนังสือ *ด้วยรัก: ปรัชญาและสาระของประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ รวมบทความในโอกาสศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อายุ 72 ปี* เรื่อง ความรู้สึกกับประวัติศาสตร์: ประวัติศาสตร์ความรู้สึก (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2556, น.130-173) ถือเป็นงานชิ้นแรกในวงวิชาการไทยที่ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก และเสนอเชิงชี้ชวนให้นักวิชาการไทยหันมาศึกษาประวัติศาสตร์ “ที่ลึกกว่าเดิม” กล่าวคือ ให้พิจารณา

ในมิติอารมณความรู้สึกที่ยังคงเป็นช่องว่างทางความรู้ซึ่งจะช่วยทำให้เข้าใจพฤติกรรมทางสังคม การเคลื่อนไหวทางการเมือง และปฏิบัติการต่างๆ ทางสังคมของมนุษย์ในห้วงเวลาแห่งอดีตได้กระจ่างชัดมากยิ่งขึ้น (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2556, น.146) ในที่นี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าอรรถจักร์เป็นนักวิชาการผู้บุกเบิกการศึกษาประวัติศาสตร์ในมิติอารมณความรู้สึกคนแรกของไทย และส่งอิทธิพลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณความรู้สึกในรั้วมหาวิทยาลัยเชียงใหม่อย่างยิ่งจนมีการผลิตงานศึกษาในด้านนี้ออกมาเป็นจำนวนมากที่สุดในบรรดามหาวิทยาลัยในประเทศไทย

จากสถานการณ์การศึกษาประวัติศาสตร์อารมณความรู้สึกในวงวิชาการไทยข้างต้น จึงเป็นที่น่าสนใจศึกษาว่า การหันมาให้ความสำคัญกับการศึกษาด้านอารมณความรู้สึกสอดคล้องกับบริบททางการเมืองและสังคมไทยอย่างไร มีการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณความรู้สึกในประเด็นใดบ้าง ประเด็นใดที่ได้รับความสนใจศึกษามากน้อยสัมพันธ์กับบริบทอย่างไร และการศึกษาทางประวัติศาสตร์อารมณความรู้สึกในสังคมไทยได้ใช้วิธีการศึกษาและแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาโดยหยิบยืมและปรับแปลงมาจากวงวิชาการตะวันตกอย่างไร โดยการศึกษานี้จะทำให้เห็นพัฒนาการ ภาพรวมของงานศึกษา และช่องว่างทางความรู้ที่ยังขาดการศึกษาค้นคว้าในการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณความรู้สึกของสังคมไทย

บทความนี้ศึกษาพัฒนาการของงานวิจัยประวัติศาสตร์อารมณความรู้สึกในสังคมไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2556-2567 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและจัดกลุ่มความรู้อย่างกว้างๆ ของประเด็นศึกษา รวมถึงวิเคราะห์วิธีการศึกษาและแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา โดยจำกัดขอบเขตเฉพาะประเภทรายงานการวิจัย บทความวิชาการ บทความวิจัย หนังสือ และวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาจากสถาบันการศึกษาในประเทศไทยเป็นหลัก และใช้วิธีการศึกษาตามแนวพินิจทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach)

1. พัฒนาการการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณความรู้สึกในสังคมไทย พ.ศ. 2556-2567

การศึกษาประวัติศาสตร์อารมณความรู้สึกในสังคมไทย พ.ศ. 2556-2567 มีความสัมพันธ์กับบริบทของสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศไทยอย่างมาก โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา ได้แก่

1.1 งานศึกษาในช่วงก่อนรัฐประหาร พ.ศ. 2557

สังคมไทยได้เผชิญกับความแตกแยกภายในจากปัญหา “ความขัดแย้งระหว่างสีเสื้อ” นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา และในสมัยรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ความขัดแย้งทางการเมืองได้ปะทุขึ้นอย่างรุนแรงอีกครั้งอันเนื่องมาจากปัญหา “ร่าง พ.ร.บ.นิรโทษกรรม” ส่งผลให้เกิดการออกมาเคลื่อนไหวของประชาชนตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคม

พ.ศ. 2556 ในนาม “คณะกรรมการประชาชนเพื่อเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” หรือ “กปปส.” เพื่อกดดันให้รัฐบาลลงมติไม่เห็นชอบกับร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมดังกล่าว รวมไปถึงการกดดันให้นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ในฐานะนายกรัฐมนตรีประกาศยุบสภา และเรียกร้องให้ลาออกจากตำแหน่งในรัฐบาลรักษาการณขณะนั้น ขณะเดียวกัน กลุ่มประชาชนที่สนับสนุนรัฐบาลในนาม “กลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ” หรือ “นปช.” ก็ได้จัดการชุมนุมขึ้นเพื่อตอบโต้ฝ่ายต่อต้านรัฐบาล ความขัดแย้งทางการเมืองทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น (ธัญญ์ณภัทร์ เจริญพานิช, 2565, น.89-99) จนกระทั่งทหารแทรกแซงทางการเมืองด้วยการทำรัฐประหารในวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่มีพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นหัวหน้าคณะ

ท่ามกลางสภาพความขัดแย้งในสังคมไทยดังกล่าว อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ นักวิชาการประวัติศาสตร์ได้เสนอให้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ในมิติอารมณ์ความรู้สึก โดยผลงานที่ถูกผลิตออกมาในช่วงเวลานี้มีลักษณะเป็นการทบทวนและนำเสนอแนวคิด/มนทัศน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกที่ได้รับเริ่มในวงวิชาการตะวันตกตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2510 (ทศวรรษ 1970) ได้แก่ บทความเรื่อง *ความรู้สึกกับประวัติศาสตร์: ประวัติศาสตร์ความรู้สึก* ของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2556) และบทความ *ปริทัศน์ประวัติศาสตร์อารมณ์* โดยภาคิน นิมมานรวงศ์ (2557) ในส่วนของวิทยานิพนธ์มีปรากฏเพียงผลงานของภัทรดนัย พันธุ์ประสิทธิ์ (2556) เรื่อง *ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของผู้หญิงชนชั้นกลางระดับล่างตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 ถึงปัจจุบัน* ซึ่งยังคงเป็นการศึกษาตีความหลักฐานชั้นต้นตามแนวพินิจทางประวัติศาสตร์ โดยยังไม่มีกรอบแนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกของนักวิชาการฝั่งตะวันตกมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา รวมถึงบทความของภัทรดนัย (2557) เรื่อง “รัก” ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของหนุ่มสาวชนบทไทยช่วงทศวรรษ 2520-2530 ด้วย

1.2 งานศึกษาในช่วงสมัยรัฐบาล คสช. (พ.ศ. 2557-2562)

หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 รัฐบาล คสช. ได้ประกาศใช้กฎอัยการศึก พ.ศ. 2557 เพื่อจำกัดการรวมตัวเคลื่อนไหวชุมนุมทางการเมือง โดยให้อำนาจเต็มแก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารเหนือฝ่ายพลเรือนในการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในราชอาณาจักร รวมถึงการใช้มาตรา 44 ให้อำนาจแก่หัวหน้า คสช. อย่างเบ็ดเสร็จ ทำให้มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนด้วยการเรียกรายงานตัวนักกิจกรรม นักวิชาการ และนักเคลื่อนไหวทางการเมือง จำนวนหลายคน เพื่อปรับทัศนคติ (ธัญญ์ณภัทร์ เจริญพานิช, 2565, น.115-117)

งานศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกในช่วงเวลานี้ หันไปศึกษาประเด็นที่มีความปลอดภัยต่อตัวผู้ศึกษามากกว่า ได้แก่ บทความเรื่อง *เปลือยชายไทย: ว่าด้วยภาพของผู้หญิง*

ความคิดเรื่องความสัมพันธ์และเพศระหว่างหญิงและชายที่ปรากฏ ในนิตยสารสำหรับผู้ชาย ทศวรรษ 2520 ของภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์ (2558) การสร้างวัฒนธรรมใหม่ และ บทละคร ประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ: โครงสร้างทางอารมณ์ความรู้สึกและความทรงจำ ชาตินิยมแบบทหารของคณะราษฎรสายทหาร ของเกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์วนิช (2560) และ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและอารมณ์ของชุมชนชาวประมงแห่งหนึ่งในภาคตะวันออก ของธนิศ โตอดิเทพย์ (2560)

1.3 งานศึกษาในช่วงหลังการเลือกตั้ง พ.ศ. 2562-2567

การเลือกตั้งวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2562 ได้นำมาสู่การจัดตั้งรัฐบาลผสมนำโดย พรรคพลังประชารัฐที่สนับสนุนพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ให้กลับขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี อีกสมัยหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นการสืบทอดอำนาจทางการเมืองจากสมัยรัฐบาล คสช. แต่ อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐบาลสมัยพลเอกประยุทธ์ 2 จะพยายามควบคุมและจำกัดสิทธิเสรีภาพ ของประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้เห็นต่างและต่อต้านอำนาจรัฐผ่านกลไกทางกฎหมายและ ระบบยุติธรรม แต่ความพยายามเหล่านั้นกลับไม่สามารถยับยั้งการเคลื่อนไหวทางการเมือง ได้อย่างแท้จริง เห็นได้จากการแสดงออกทั้งบนแพลตฟอร์มออนไลน์ การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ ของคนรุ่นใหม่ การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้คัดค้านนโยบายและการใช้กฎหมายของรัฐ และกลุ่ม ผู้ต่อต้านรัฐบาลที่ต่อเนื่องมาจากความขัดแย้งทางการเมืองสี่สี่ในอดีต (อัญณณภัทร์ เจริญพานิช, 2565, น.142-144) กล่าวได้ว่า ภายหลังจากการเลือกตั้ง พ.ศ. 2562 สังคมไทยได้หวนกลับ คืนสู่บรรยากาศความตื่นตัวทางการเมืองและสังคมอีกครั้งหลังจากที่ถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพ ภายใต้อำนาจ คสช. มาเป็นระยะเวลายาวนานกว่าครึ่งทศวรรษ

ภายใต้บรรยากาศทางการเมืองและสังคมดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้งานศึกษาประวัติศาสตร์ ในมิติอารมณ์ความรู้สึกถูกผลิตออกมาในช่วง พ.ศ. 2562-2567 เป็นจำนวนมาก โดยมีงาน วิจัยนิตยสาร 11 เล่ม ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของผู้หญิงชั้นกลาง ระดับล่างตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 ถึงปัจจุบัน, ของภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์ (2556) รัฐและสังคม สยามกับการจัดการความรู้สึก: ระบอบความสยดสยอง, พ.ศ. 2394-2453 ของภัทรนิษฐ์ เกียรติธนิชัญญ์ (2562) ความรักกับความสัมพันธ์ในสื่อสิ่งพิมพ์ของผู้หญิงช่วงทศวรรษ 2490 ของเสนาะ เจริญพร (2563) ประวัติศาสตร์ว่าด้วยความสุขในมุมมองของรัฐและสื่อสิ่งพิมพ์ไทย พ.ศ. 2501-2515 ของจารุกิตติ์ เชิญจันทร์ (2563) อารมณ์ความรู้สึกกับความเปลี่ยนแปลง ทางชนชั้น เพศสภาพ และวัฒนธรรมการบริโภค ใน “อุตสาหกรรมภาพยนตร์” ของสยาม พ.ศ. 2470-2499 ของกรรณิการ์ โพธิ์สิทธิ์ (2564) หนังสือแฉงานศพกับความแปร เปลี่ยนของอารมณ์ความรู้สึกและความใฝ่ฝันของคนภาคใต้ ประเทศไทย ทศวรรษ 2460-2550 ของพรชัย นาคสีทอง (2564) ประวัติศาสตร์อารมณ์ของชาวอินโดนีเซียจากยุคอาณานิคม จนถึงยุคหลังสุฮาร์โต ของบัญชา ราชมณี (2565) บันทึกการเดินทาง: ความเปลี่ยนแปลง ทางความคิดและอารมณ์ความรู้สึกในสังคมไทย พ.ศ. 2540-2560 ของพงศกร เฉลิมชุตติเดช (2566)

“ความรักของชนชั้นกลางไทย” ในบทเพลงสุนทราภรณ์ พ.ศ. 2482-2516 ของบุญพิทักษ์ เสนิบรพทิศ (2566) ‘ผู้หญิงเสื้อแดง’ ในหมู่บ้านชนเมืองจังหวัดอุดรธานี: กรณีศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิต ความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์และการเคลื่อนไหวทางการเมือง พ.ศ. 2548-2564 ของ อรรพรรณ จำภูญชร (2567) และ ความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างความรัก วิถีทางกามารมณ์ และเทคโนโลยีของชนชั้นกลางไทย พ.ศ. 2540-2560 ของอาณดา ภิรมณรมิตา (2567)

งานประเภทบทความมีจำนวน 22 บทความ แบ่งเป็นงานบทความเชิงสำรวจแนวคิด วิถีวิทยาการศึกษาประวัติศาสตร์ 1 บทความของสิงห์ สุวรรณกิจ (2563) เรื่อง ท่องสมุทร แห่งความรู้สึก: วิลเลียม เรดดีกับประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก งานบทความในโครงการวิจัย “ความคิด ระบบคุณค่า และระบอบอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลางไทย” ที่มีศาสตราจารย์ เกียรติคุณสายชล สัตยานุรักษ์ เป็นหัวหน้าคณะ จำนวน 12 บทความ ได้แก่ กรอบประวัติศาสตร์ ความรู้สึกชนชั้นกลางไทยเชื้อสายจีน กับประวัติศาสตร์ความรู้สึกในวงวิชาการนานาชาติ ของ สิทธิเทพ เอกสิทธิพงษ์ (2564) จาก คีฤทธิ ปราโมช ถึง พุทธทาสภิกขุ: อิทธิพลของ ประกาศบุคคล ต่อจิตและอารมณ์ความรู้สึกชาวพุทธชนชั้นกลางไทย ของอาสา คำภา (2564) เสถียรธรรมสถาน: ที่พักพิงทางความรู้สึกของผู้หญิงชนชั้นกลางไทยในทศวรรษ 2540-2550 ของบุณทริกา พวงคำ (2564) พิพากษารมณ์: ระบอบกฎหมายแห่งความรู้สึกเดือดร้อน รำคาญของชนชั้นกลางไทย ของกฤษณ์เพชร โสมณวัตร (2564) จากความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ สู่ความสัมพันธ์เชิงมิตรภาพ: อารมณ์ความรู้สึกและชีวิตครอบครัวของชนชั้นกลางไทยในทศวรรษ 2500-2530 ของณัฐพงษ์ สกุลเลียว (2564) จักรวาลการบริโภคในบ้าน ความเปลี่ยนแปลง ของรสนิยม ความงาม และอารมณ์ความรู้สึกของสมาชิกในครอบครัวชนชั้นกลางไทย ทศวรรษ 2520-2540 ของภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์ (2564) ความรักและวิถีทางกามารมณ์ของชนชั้น กลางไทย พ.ศ.2540-2560 ของอาณดา ภิรมณรมิตา (2564) บทบันทึกว่าด้วยการพึ่งตนเอง ของคนชั้นกลางไทย ทศวรรษ 2540-2550 ของปรภากร กลิ่นฟุ้ง (2564) บ้านและ(ความ) สวย: ความงามของชนชั้นกลางกับความเปลี่ยนแปลงการจัดการพื้นที่บริเวณบ้าน ทศวรรษ 2520-2540 ของภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์ และสายชล สัตยานุรักษ์ (2564) ชีวิตและครอบครัว ของผู้หญิงชนชั้นกลางไทย กับ “ความทุกข์ทนทางอารมณ์ความรู้สึก” และการก่อตัวของ ระบอบอารมณ์ความรู้สึกใหม่ ของสายชล สัตยานุรักษ์ (2564) ความเปลี่ยนแปลงของครอบครัว ชนชั้นกลางไทย ทศวรรษ 2500-2540 ของสายชล สัตยานุรักษ์ (2565) และ บ้านคือ วิมานของเรา: ความคิดเกี่ยวกับบ้านและครอบครัวของชนชั้นกลางไทยทศวรรษ 2520 ของ ณัฐพงษ์ สกุลเลียว (2565)

และบทความที่ศึกษาในประเด็นอื่น ๆ จำนวน 9 บทความ ได้แก่ ความรักโรแมนติก ในยุคการสร้างชาติไทย ทศวรรษ 2480 ของณณพณธ์ ตัวงวิเศษ (2563) วินัยและการลงทัณฑ์ ในประวัติศาสตร์การศึกษาไทย (พ.ศ. 2475-2563) ของภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์ (2564) อารมณ์ความรู้สึกของคนชั้นกลางต่อกรรมกร ของตะวัน วรรณรัตน์ (2564) “อุดมการณ์ ราชชาตินิยม” ในสังคมมุสลิมไทย จากรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถึง พ.ศ. 2519 ของ

เอเชีย บินตอลีบ (2564) ความเปลี่ยนแปลงความคิด/ความรู้สึกเรื่อง “ความซื่อสัตย์” ในสังคมไทย ของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2565) การศึกษาเกี่ยวกับชีวิต และความรู้สึกของผู้คนในงานเขียนเชิงสารคดี ช่วง พ.ศ. 2515-2516 ของ ‘รงค์ วงษ์สวรรค์’ ของภูวดล ศรีวิไล (2565) การก่อตัวทางความคิด และความหมายว่าด้วย “ความอับอาย” ของชนชั้นนำสยาม ตั้งแต่ปลายอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ก่อนทศวรรษที่ 2390 ของพีรพัฒน์ อินทรตันรังสี (2566) “เสียงร่ำไห้ที่โศกเศร้า” กับ “การละเลยอารมณ์ความรู้สึก” ของกฎหมาย: การวิพากษ์กฎหมายลักษณะละเมิดผ่านแว่นตาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก ของพลิชฐ์ โมจิตชัยพิทักษ์ (2566) และ ตัวกระทำการภูมิอากาศ น้ำท่วม ฝนแล้งกับวิกฤตเศรษฐกิจสังคมสยามที่ก่อเกิดการปฏิวัติ 2475 ของชาติชาย มุกสง (2566)

นอกจากนี้ สายชล สัตยานุรักษ์ ได้ตีพิมพ์หนังสือบทสังเคราะห์จากงานศึกษาในโครงการวิจัย “ความคิด ระบบคุณค่า และระบอบอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลางไทย” จำนวน 1 เล่ม คือ พลวัตทางอุดมการณ์ของชนชั้นกลางไทยในคืนวันที่ผันแปร (2567)

ตารางที่ 1 งานศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกในสังคมไทย พ.ศ. 2556-2567

ลำดับ	พ.ศ.	ชื่อผลงาน	ผู้วิจัย
ช่วงที่ 1 ก่อนการรัฐประหาร พ.ศ. 2557			
1	2556	ความรู้สึกกับประวัติศาสตร์: ประวัติศาสตร์ความรู้สึก	อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์
2	2556	ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของผู้หญิงชั้นกลางระดับล่างตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 ถึงปัจจุบัน	ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์
3	2557	ปริทัศน์ประวัติศาสตร์อารมณ์	ภาดิน นิมนานนวงศ์
4	2557	“รัก” ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของหนุ่มสาวชนบทไทยช่วงทศวรรษ 2520-2530	ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์
ช่วงที่ 2 สมัยรัฐบาล คสช. (พ.ศ. 2557-2562)			
5	2558	เปลือยชายไทย: ว่าด้วยภาพของผู้หญิง ความคิดเรื่องความสัมพันธ์และเพศระหว่างหญิงและชายที่ปรากฏในนิตยสารสำหรับผู้ชาย ทศวรรษ 2520	ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์
6	2560	การสร้างวัฒนธรรมใหม่ และ บทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ: โครงสร้างทางอารมณ์ความรู้สึกและความทรงจำชาตินิยมแบบทหารของคณะราษฎรสายทหาร	เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์วนิช

ลำดับ	พ.ศ.	ชื่อผลงาน	ผู้วิจัย
7	2560	ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และอารมณ ของชุมชนชาวประมงแห่งหนึ่งในภาคตะวันออก	ธนิศ โตดิเทพย์
ช่วงที่ 3 หลังการเลือกตั้ง พ.ศ. 2562-2567			
8	2562	รัฐและสังคมสยามกับการจัดการความรู้สึก: ระบอบความสยดสยอง, พ.ศ. 2394-2453	ภัทรนิษฐ์ เกียรติธนวิษฐ์
9	2563	ประวัติศาสตร์ว่าด้วยความสุขในมุมมองของรัฐและ สื่อสิ่งพิมพ์ไทย พ.ศ. 2501-2515	จารุกิตติ์ เชียงจันทร์
10	2563	ความรักกับความสัมพันธ์ในสื่อสิ่งพิมพ์ของผู้หญิง ช่วงทศวรรษ 2490	เสนาะ เจริญพร
11	2563	ท่องสมุทรแห่งความรู้สึก: วิลเลียม เรดตี้ กับประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก	สิงห์ สุวรรณกิจ
12	2563	ความรักโรแมนติกในยุคการสร้างชาติไทย ทศวรรษ 2480	นฤพนธ์ ตัวงวิเศษ
13	2564	อารมณ์ความรู้สึกกับความเปลี่ยนแปลงทางชนชั้น เพศสภาพ และวัฒนธรรมการบริโภค ใน “อุตสาหกรรม ภาพยนตร์” ของสยาม พ.ศ. 2470-2499	กรรณิการ์ โพธิสิทธิ์
14	2564	หนังสือแฉงานศพกับความแปรเปลี่ยนของ อารมณ์ความรู้สึกและความไฝฝันของคนภาคใต้ ประเทศไทย ทศวรรษ 2460-2550	พรชัย นาคสีทอง
15	2564	วินัยและการลงทัณฑ์ ในประวัติศาสตร์การศึกษาไทย (พ.ศ. 2475-2563)	ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์
16	2564	กรอบประวัติศาสตร์ความรู้สึกชนชั้นกลางไทยเชื้อสายจีน กับประวัติศาสตร์ความรู้สึกในวงวิชาการนานาชาติ	สิทธิเทพ เอกสิทธิพงษ์
17	2564	จาก คึกฤทธิ์ ปราโมช ถึง พุทธทาสภิกขุ: อิทธิพล ของประกาศกบุคคล ต่อจิตและอารมณ์ความรู้สึก ชาวพุทธชนชั้นกลางไทย	อาสา คำภา
18	2564	เสถียรธรรมสถาน: ที่พักพิงทางความรู้สึกของผู้หญิง ชนชั้นกลางไทยในทศวรรษ 2540-2550	บุณฑริกา พวงคำ
19	2564	พิพากษารมณ: ระบอบกฎหมายแห่งความรู้สึก เดือดร้อนรำคาญของชนชั้นกลางไทย	กฤษณ์พชร โสมณวัตร

ลำดับ	พ.ศ.	ชื่อผลงาน	ผู้วิจัย
20	2564	จากความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์สู่ความสัมพันธ์เชิงมิตรภาพ: อารมณ์ความรู้สึกและชีวิตครอบครัวของชนชั้นกลางไทยในทศวรรษ 2500-2530	ณัฐพงษ์ สกุลเลี้ยว
21	2564	จักรวาลการบริโภคในบ้าน ความเปลี่ยนแปลงของรสนิยม ความงาม และอารมณ์ความรู้สึกของสมาชิกในครอบครัวชนชั้นกลางไทย ทศวรรษ 2520-2540	ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์
22	2564	ความรักและวิถีทางกามารมณ์ของชนชั้นกลางไทย พ.ศ. 2540-2560	อาณดา วิรมณมิตา
23	2564	บทบันทึกว่าด้วยการพึ่งตนเองของคนชั้นกลางไทย ทศวรรษ 2540-2550	ปราการ กลิ่นฟุ้ง
24	2564	อารมณ์ความรู้สึกของคนชั้นกลางต่อกรรมกร	ตะวัน วรรณรัตน์
25	2564	“อุดมการณ์ราชาชาตินิยม” ในสังคมมุสลิมไทย จากรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถึง พ.ศ. 2519	เอเชีย ปินตอเลียบ
26	2564	บ้านและ(ความ)สวຍ: ความงามของชนชั้นกลางกับความเปลี่ยนแปลงการจัดการพื้นที่บริเวณบ้าน ทศวรรษ 2520-2540	ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์, สายชล สัตยานุรักษ์
27	2564	ชีวิตและครอบครัวของผู้หญิงชนชั้นกลางไทยกับ “ความทุกข์ทนทางอารมณ์ความรู้สึก” และการก่อตัวของระบอบอารมณ์ความรู้สึกใหม่	สายชล สัตยานุรักษ์
28	2565	ประวัติศาสตร์อารมณ์ของชาวอินโดนีเซีย จากยุคอาณานิคมจนถึงยุคหลังสุฮาร์โต	ปัญญา ราชมณี
29	2565	ความเปลี่ยนแปลงความคิด/ความรู้สึกเรื่อง “ความซื่อสัตย์” ในสังคมไทย	อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์
30	2565	ความเปลี่ยนแปลงของครอบครัวชนชั้นกลางไทย ทศวรรษ 2500-2540	สายชล สัตยานุรักษ์
31	2565	บ้านคือวิมานของเรา: ความคิดเกี่ยวกับบ้านและครอบครัวของชนชั้นกลางไทยทศวรรษ 2520	ณัฐพงษ์ สกุลเลี้ยว
32	2565	การศึกษาเกี่ยวกับชีวิต และความรู้สึกของผู้คนในงานเขียนเชิงสารคดี ช่วง พ.ศ. 2515-2516 ของ ‘รงค์ วงษ์สวรรค์’	ภูวดล ศรีวิไล

ลำดับ	พ.ศ.	ชื่อผลงาน	ผู้วิจัย
33	2566	บันทึกการเดินทาง : ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดและอารมณ์ความรู้สึกในสังคมไทย พ.ศ. 2540-2560	พงศกร เณลิมชุตติเดช
34	2566	“ความรักของชนชั้นกลางไทย” ในบทเพลงสุนทราภรณ์ พ.ศ. 2482-2516	บุญพิทักษ์ เสนีบุรพทิศ
35	2566	การก่อตัวทางความคิด และความหมายว่าด้วย “ความอับอาย” ของชนชั้นนำสยาม ตั้งแต่ปลายอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ก่อนทศวรรษที่ 2390	พีรพัฒน์ อินทรตนรังษี
36	2566	“เสียงร่ำไห้ที่ไศกเสรำ” กับ “การละเลยอารมณ์ความรู้สึก” ของกฎหมาย: การวิพากษ์กฎหมายลักษณะละเมิดผ่านแว่นตาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก	พลิชฐ์ โฆษิตชัยพิทักษ์
37	2566	ตัวกระทำการภูมิอากาศ น้ำท่วม ฝนแล้งกับวิกฤตเศรษฐกิจสังคมสยามที่ก่อเกิดการปฏิวัติ 2475	ชาติชาย มุกสง
38	2567	‘ผู้หญิงเสื้อแดง’ ในหมู่บ้านชนเมืองจังหวัดอุดรธานี: กรณีศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิต ความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์และการเคลื่อนไหวทางการเมือง พ.ศ. 2548-2564	อรรวรรณ จำภูญชร
39	2567	ความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างความรักวิถีทางกามารมณ์ และเทคโนโลยีของชนชั้นกลางไทย พ.ศ. 2540-2560	อาณดา วิรมณรมิตา
40	2567	พลวัตทางอุดมการณ์ของชนชั้นกลางไทยในคืนวันที่ผันแปร	สายชล สัตยานุรักษ์

2. การวิเคราะห์ประเด็นที่ศึกษา

งานศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกมีทั้งสิ้น 40 เรื่อง ในจำนวนนี้ประเด็นที่ได้รับความสนใจศึกษามากที่สุด คือ อารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลาง จำนวน 17 เรื่อง รองลงมา คือ อารมณ์ความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับรัฐและชนชั้นนำ จำนวน 7 เรื่อง อารมณ์ความรู้สึกในความสัมพันธ์ระหว่างเพศ จำนวน 4 เรื่อง อารมณ์ความรู้สึกอื่นๆ จำนวน 4 เรื่อง ทฤษฎีและระเบียบวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก จำนวน 3 เรื่อง อารมณ์ความรู้สึกในการเคลื่อนไหวทางการเมือง จำนวน 2 เรื่อง อารมณ์ความรู้สึกในท้องถิ่น จำนวน 2 เรื่อง และอารมณ์ความรู้สึกในพื้นที่ศึกษาต่างประเทศ จำนวน 1 เรื่อง แต่ละผลงานมีสาระโดยสังเขปดังนี้

2.1 ประเด็นศึกษาอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลาง

ประเด็นอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลางเป็นกลุ่มงานที่มีการศึกษามากที่สุด โดยเฉพาะจากงานในโครงการวิจัย “ความคิด ระบบคุณค่า และระบอบอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลางไทย” ที่มีสายชล สัตยานุรักษ์ เป็นหัวหน้าคณะ จากการศึกษามิติที่สำคัญในชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมของชนชั้นกลางไทย ทั้งเรื่องการนับถือพุทธศาสนา ครอบครัว การตกแต่งงาน ชาติพันธุ์ การท่องเที่ยว การแก้ปัญหาสุขภาพ การจัดการความขัดแย้งโดยการฟ้องศาล ความรัก เช็กซ์ และกามารมณ์ ฯลฯ ได้ทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางความคิด ระบบคุณค่า และอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลางไทยระดับกลางถึงระดับบนที่มีความซับซ้อน ย้อนแย้ง และผันแปรไปตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย ในช่วงทศวรรษ 2460-2490 ชนชั้นกลางไทยได้สร้างอุดมการณ์ใหม่ที่มีความสำคัญกับสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคเท่าเทียมในความเป็นมนุษย์ ช่วงทศวรรษ 2500-2560 ชนชั้นกลางไทยกลับยึดอุดมการณ์อนุรักษนิยมเป็นอุดมการณ์หลัก ถึงแม้ว่าจะมีความคิด ระบบคุณค่า และอารมณ์ความรู้สึกใหม่ๆ ตามวิถีประชาธิปไตย แต่ก็ไม่สามารถเบียดขับอุดมการณ์อนุรักษนิยมออกจากจิตใจได้ หากดำรงอยู่ร่วมกันในสภาวะย้อนแย้ง และกลับไปใช้ความคิดใหม่ๆ ในการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่อุดมการณ์อนุรักษนิยม ในทางกลับกันได้ส่งผลให้เกิดการลดทอนพลังของอุดมการณ์เสรีนิยมและประชาธิปไตยแบบตะวันตกลงไปด้วย

บทความ ชีวิตและครอบครัวของผู้หญิงชนชั้นกลางไทย กับ “ความทุกข์ทนทางอารมณ์ความรู้สึก” และการก่อตัวของระบอบอารมณ์ความรู้สึกใหม่ ของสายชล กล่าวว่ ตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ความเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างมากและรวดเร็ว ทำให้ผู้หญิงชนชั้นกลางมีระบบคุณค่าและอารมณ์ความรู้สึกใหม่ๆ สองมิติซ้อนทับกัน มิติหนึ่งพยายามทำตามมาตรฐานทางอารมณ์ความรู้สึกที่เป็นกรอบกำหนดของสังคมไทย และอีกมิติหนึ่งคือการทำตามอารมณ์ความรู้สึกใหม่ๆ แต่ด้วยวิถีชีวิตภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและระบบคุณค่าแบบเดิมในครอบครัว ทำให้ผู้หญิงชนชั้นกลาง

เกิด “ความทุกข์ทนทางอารมณ์ความรู้สึก” จนต้องนำไปสู่การแสวงหา “ที่พักพิงทางอารมณ์ความรู้สึก” และในที่สุดก็กล่าวกลับได้สร้าง “ระบอบอารมณ์ความรู้สึกใหม่” ขึ้นมา ดังจะเห็นได้จากงานของบุญทริกา พวงคำ เรื่อง *เสถียรธรรมสถาน: ที่พักพิงทางความรู้สึกของผู้หญิงชนชั้นกลางไทยในทศวรรษ 2540-2550* เมื่อผู้หญิงชนชั้นกลาง โดยเฉพาะที่มีการศึกษาสูงหรือค่อนข้างสูง ได้เผชิญกับปัญหาชีวิตและปัญหาวิกฤตอัตลักษณ์ จึงต้องหันไปพึ่งพาการเข้าสถานปฏิบัติธรรม “เสถียรธรรมสถาน” และการรับฟังคำสอนของแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด ในฐานะ “ที่พักพิงทางอารมณ์ความรู้สึก” ซึ่งทำให้พวกเขาได้พบคุณค่าและความรู้สึกเป็น “อิสระ” ทางจิตใจ

ขณะที่งานของณัฐพงษ์ สกุลเลียว เรื่อง *บ้านคือวิมานของเรา: ความคิดเกี่ยวกับบ้านและครอบครัวของชนชั้นกลางไทย ทศวรรษ 2520* กล่าวว่า ชนชั้นกลางไทยขยายตัวและเติบโตขึ้นพร้อมกับการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม วัฒนธรรมการบริโภคและการขยายตัวของเมือง ส่งผลให้ชนชั้นกลางมีวิถีชีวิตแบบใหม่และสร้างสรรค์ความคิดระบบคุณค่า และอารมณ์ความรู้สึกที่เกี่ยวกับครอบครัวแบบใหม่ขึ้น โดยเกิดจินตนาการ “ครอบครัว” ในฐานะ “พื้นที่ส่วนตัว” ที่มีความสุขและสะดวกสบาย รวมถึงเป็น “ที่ลี้ภัยทางอารมณ์ความรู้สึก” สำหรับเยียวยาอารมณ์ความรู้สึกทุกข์ทนจากภาวะแข่งขันของวิถีชีวิตในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม สอดคล้องกับงานของภิญญพันธ์ พงนะลาวัณย์ เรื่อง *จักรวาลการบริโภคในบ้าน ความเปลี่ยนแปลงของรสนิยม ความงาม และอารมณ์ความรู้สึกของสมาชิกในครอบครัวชนชั้นกลางไทย ทศวรรษ 2520-2540* เสนอว่า ภายหลังกยุคสงครามเย็น รัฐได้แยกความเป็นการเมืองออกจากสังคม และทำให้ “บ้าน” มีฐานะเป็นหน่วยทางสังคมขนาดเล็กที่สุดที่รัฐต้องควบคุมได้ กอปรกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในทศวรรษ 2520 ทำให้ “บ้าน” ของชนชั้นกลางกลายเป็น “พื้นที่ลี้ภัยทางอารมณ์ความรู้สึก” จากปัญหาต่างๆ ที่ต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน และบริบทที่การโฆษณาและการตลาดสินค้าฟุ่มเฟือยขยายตัวอย่างมาก ทำให้สินค้าที่ซื้อเข้าบ้านไม่ใช่แค่เพียงสินค้าที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตเพียงเท่านั้น หากแต่ชนชั้นกลางยังได้ซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยมากมายเพื่อแสดงถึงรสนิยมและความงามอย่างใหม่ในแบบของชนชั้นกลางอีกด้วย รวมถึงภายในตัวบ้าน ชนชั้นกลางได้ให้ความสำคัญกับคุณค่าเชิงสุนทรียศาสตร์จากงานด้านทัศนศิลป์และการตกแต่งบ้านเป็นอย่างมาก ซึ่งปรากฏในบทความเรื่อง *บ้านและ (ความ) สวย: ความงามของชนชั้นกลางกับความเปลี่ยนแปลงการจัดการพื้นที่บริเวณบ้าน ทศวรรษ 2520-2540* ของภิญญพันธ์อีกชิ้นหนึ่ง

งานศึกษาเรื่อง *จากความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์สู่ความสัมพันธ์เชิงมิตรภาพ: อารมณ์ความรู้สึกและชีวิตครอบครัวของชนชั้นกลางไทยในทศวรรษ 2500-2530* ของณัฐพงษ์ สกุลเลียว ได้แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจในยุคพัฒนาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ทำให้ชนชั้นกลางที่เข้าสู่การเป็นมนุษย์เงินเดือนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ความสัมพันธ์ในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป และตระหนักถึงความเป็นปัจเจกชนมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์

ในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป การกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีลักษณะเป็นการอยู่ร่วมกันด้วย “ความรัก-ความเข้าใจ” และ “มิตรภาพ” ระหว่างกันมากกว่า การอุปถัมภ์กันเหมือนดังในอดีตที่ฝ่ายชายมักเป็นใหญ่ในครอบครัว ขณะที่บทความเรื่อง *ชนชั้นกลางไทยกับแนวคิดการพึ่งตนเอง ทศวรรษ 2540-2550* ของ ปราการ กลิ่นฟุ้ง ชี้ให้เห็นว่า ชนชั้นกลางไทยจำนวนหนึ่งมีระบบคุณค่าและอารมณ์ความรู้สึกใหม่ที่แสวงหาความสุขจากการมีชีวิตอิสระและสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับปัจเจกบุคคล ขณะเดียวกันก็หันกลับไปหาอุดมคติของชีวิตในชนบทที่เชื่อว่ามีวัฒนธรรมชุมชนและใกล้ชิดธรรมชาติ สิ่งนี้สะท้อนได้จากการท่องเที่ยวใน “ชุมชนพึ่งตนเอง” และการที่ชนชั้นกลางบางคนผันตัวไปทำการเกษตรแบบ “พึ่งตนเอง” โดยเฉพาะหลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ที่ส่งผลกระทบต่อชนชั้นกลางอย่างรุนแรง ทำให้แนวคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” กลายเป็นที่พึ่งและสร้างความเชื่อมั่นให้หลายคนเลือกดำเนินชีวิตตามแนวคิดดังกล่าวเพื่อกลับไปสู่วิถีที่รู้สึกว่าจะถูกต้องและดีงาม

ด้านอารมณ์ความรู้สึก “รัก” งานของบุญพิทักษ์ เสนิบรพทิศ เรื่อง “ความรักของชนชั้นกลางไทย” ในบทเพลงสุนทราภรณ์ พ.ศ. 2482-2516 พบว่า การฟังเพลงสุนทราภรณ์เป็นรสนิยมด้านการบริโภควัฒนธรรมความบันเทิงสมัยใหม่ของชนชั้นกลางชาวกรุง โดยเพลงของวงดนตรีสุนทราภรณ์ส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญกับความรักโรแมนติกที่ตรงกับอารมณ์ความรู้สึกและสะท้อนความรู้สึก “อ่อนไหว” ของชนชั้นกลางชาวกรุง รวมถึงแสดงให้เห็น “เงื่อนไข” ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความรักและความสัมพันธ์ของชนชั้นกลางชาวกรุงอีกด้วย งานของอาณดา ภิรมณมิตา เรื่อง *ความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างความรัก วิถีการดำรงชีพ และเทคโนโลยีของชนชั้นกลางไทย พ.ศ. 2540-2560* และ *ความรักและวิถีทางดำรงชีพของชนชั้นกลางชาวไทย พ.ศ. 2540-2560* เสนอว่า ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในสังคม โดยเฉพาะในกลุ่มชนชั้นกลางมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการเกิดขึ้นและการขยายตัวของเทคโนโลยีใหม่ๆ ซึ่งได้สร้าง “พื้นที่” ใหม่ในการรับรู้ความรักและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ความรู้สึกอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะความรักโรแมนติก ตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตได้หลอมรวมเข้ากับระบบเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชนชั้นกลางกลุ่มใหม่ (Gen Y และ Gen Z) อย่างเข้มข้น ส่งผลให้เกิดความหลากหลายในรูปแบบความสัมพันธ์ การตีความเรื่องเพศวิถี และการก่อตัวของชุมชนทางอารมณ์บนแพลตฟอร์มออนไลน์

ด้านอารมณ์ความรู้สึกของกลุ่มชาติพันธุ์ บทความเรื่อง *กรอบประวัติศาสตร์ความรู้สึกชนชั้นกลางไทยเชื้อสายจีนกับประวัติศาสตร์ความรู้สึกในวงวิชาการนานาชาติ* ของสิทธิเทพ เอกสิทธิพงษ์ นำเสนอการใช้กรอบการศึกษาด้วยแนวทางประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกในการศึกษาประวัติศาสตร์ชนชั้นกลางไทยเชื้อสายจีน พบว่า สมัยรัชกาลที่ 6 จนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐไทยใช้อารมณ์ความรู้สึก “อับอาย” ในความเป็นคนจีนเพื่อควบคุมคนจีนในสังคมไทย และใช้ “ความกรุณา” ทำให้ชาวจีนเกิดการยอมรับและถูกดึงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีความพยายามทำให้คนไทยเชื้อสายจีนรุ่นที่ 2

เกิดความรู้สึกเชื่อมโยงกับ “ความเป็นไทย” มากยิ่งขึ้น โดยความเคลื่อนไหวของคนไทยเชื้อสายจีนในยุคก่อนและหลัง 14 ตุลา มีฐานเชื่อมโยงกับการก่อตัวของ “ความรู้สึกเป็นจีน” และการใช้ “จีน” เป็น “อุปมา” ในการพัฒนาประเทศสู่ความก้าวหน้า

ด้านการนับถือพุทธศาสนา งานของอาสา คำภา เรื่อง จากคึกฤทธิ์ ปราโมช ถึง พุทธทาสภิกขุ: อิทธิพลของประกาศกบุคคลต่อจิตและอารมณ์ความรู้สึกชาวพุทธชนชั้นกลางไทย ผลการศึกษาได้เน้นย้ำให้เห็นว่าชนชั้นกลางไทยยึดถือระบบคุณค่าทางศาสนาที่แบ่งแยก “พุทธแท้” และ “พุทธเทียม” โดยความศรัทธาของชนชั้นกลางขึ้นอยู่กับการตัดสินว่าผู้นำทางศาสนาเป็น “พุทธแท้” หรือไม่ โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และพุทธทาสภิกขุ มีบทบาทสำคัญในการสร้างชุดความคิดที่แบ่งแยกความ “แท้-เทียม” หรือ “แก่น-เปลือก” ในหมู่ชาวพุทธชนชั้นกลางที่เป็นปัญญาชน ลักษณะของการเป็น “พุทธแท้” ที่มีฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์นิยมและอำนาจนิยม ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการตัดสิน “ผิด-ถูก” และกำจัดสิ่งที่ถือว่ามีลักษณะเป็น “พุทธเทียม” หรือ “เปลือก” ของพุทธศาสนา ข้อสรุปที่น่าสนใจคือ จริตหรืออารมณ์ความรู้สึกดังกล่าวของชนชั้นกลางไทยขัดแย้งกับอุดมการณ์ประชาธิปไตยเสรีนิยมที่ส่งเสริมการเปิดกว้างและสิทธิเสรีภาพของพลเมืองในสังคม

ด้านการจัดการความขัดแย้งโดยการฟ้องศาล บทความเรื่อง พิพากษารมณ: ระบอบกฎหมายแห่งความรู้สึกสำนึกของชนชั้นกลางไทย โดย กฤษณ์เพชร โสมณวัตร เป็นงานบุกเบิกที่วิเคราะห์อารมณ์ความรู้สึกจากคำพิพากษาศาลฎีกาและคำวินิจฉัยศาลปกครองช่วงทศวรรษ 2450-2550 เสนอว่าระบบกฎหมายมิใช่เพียงเครื่องมือกำกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม แต่ยังเป็นกลไกอำนาจที่ “ปกครอง” อารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ โดยมีบทบาทในการสร้างมาตรฐานทางอารมณ์ความรู้สึก กรองถ้อยคำ และเป็น “ที่พักพิงทางอารมณ์จอมปลอม” อีกทั้งยังเผยให้เห็นว่า เมื่อบริบทสังคมเปลี่ยนแปลงไป ความรู้สึกเดือดร้อนรำคาญของชนชั้นกลางได้ขยายตัวไปสู่วิถีชีวิตประจำวัน ไม่เพียงแต่ภาวะรำคาญในหมู่ชนชั้นเดียวกันเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงชนชั้นล่างและความไม่ไว้วางใจหน่วยงานรัฐ ซึ่งทั้งหมดนี้หล่อหลอมให้ชนชั้นกลางกลายเป็นกลุ่มคนที่โดดเดี่ยวอย่างมาก

งานที่ศึกษาอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลางนอกเหนือจากงานในโครงการวิจัยข้างต้น ได้แก่ เรื่อง ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของผู้หญิงชนชั้นกลางระดับล่างตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 ถึงปัจจุบัน ของภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์ พบว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยในช่วงทศวรรษ 2520-2530 ได้ผลักดันให้ผู้หญิงชนบทจำนวนมากเข้าสู่ตลาดแรงงานและเผชิญหน้ากับความท้าทายใหม่ ๆ ซึ่งนำไปสู่การแสวงหาความรู้และการแสดงออกผ่านสื่อต่างๆ เช่น นิตยสารคู่สร้างคู่สม เพลงลูกทุ่ง และนวนิยายสาวโรงงาน เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2540 ผู้หญิงเหล่านี้ได้ก้าวขึ้นมาเป็นชนชั้นกลางระดับล่างที่มีสำนึกในศักดิ์ศรี สิทธิ และความเสมอภาคทางสังคมมากขึ้น ทั้งยังตระหนักถึงปัญหาความไม่เท่าเทียม

ในการเข้าถึงทรัพยากรของรัฐ และพร้อมที่จะใช้สิทธิเลือกตั้งเพื่อสนับสนุนรัฐบาลที่ตอบสนองความต้องการของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ความรู้สึกนึกคิดใหม่นี้กลายเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงชนชั้นกลางระดับล่างเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างแข็งขัน โดยเฉพาะในช่วงความขัดแย้งปลายทศวรรษ 2540 ถึงต้นทศวรรษ 2550 เมื่อถูกปลุกเร้าด้วยวาทกรรม “ไพร่-อำมาตย์” และประเด็นความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้หญิงชนชั้นกลางระดับล่างเหล่านี้สมัครใจเข้าร่วมการเคลื่อนไหวในฐานะ “คนเสื้อแดง” อย่างกระตือรือร้น งานของตะวัน วรรณรัตน์ เรื่อง *อารมณ์ความรู้สึกของคนชั้นกลางต่อกรรมกร* ชี้ให้เห็นว่าการรับรู้ตนเองและระบบคุณค่าของชนชั้นกลางเป็นรากฐานสำคัญของอารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อ “กรรมกร” ส่งผลให้เกิดการสร้างความหมายในเชิงกตัญญูชนชั้นกรรมกรอย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยระบบคุณค่าของชนชั้นกลางในมิติความสำเร็จ/ล้มเหลวส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นจากความดี/เลว คุณค่าในมิติความสะอาดสุขอนามัย และคุณค่าในมิติเศรษฐศาสตร์ได้หล่อหลอมอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลางต่อกรรมกรจนกลายเป็นกรอบความคิดที่ฝังลึกทำให้เกิดการผลิตซ้ำความหมายของ “กรรมกร” ในแง่ลบอยู่เสมอ แม้กระทั่งในหมู่ชนชั้นกลางที่รู้สึกเห็นอกเห็นใจก็ตาม

2.2 ประเด็นศึกษาอารมณ์ความรู้สึกของรัฐและชนชั้นนำ

การศึกษาประเด็นอารมณ์ความรู้สึกของรัฐและชนชั้นนำในสังคมไทยมีผู้ให้ความสนใจอย่างมาก รองลงมาจากประเด็นอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลาง ได้แก่ ผลงานของภัทรนิษฐ์ สรรังสรรค์ เรื่อง *รัฐและสังคมสยามกับการจัดการความรู้สึก: ระบอบความสยดสยอง, พ.ศ. 2394-2453* ให้ข้อเสนอว่าการปฏิรูปสยามทศวรรษ 2390-2450 ในการจัดการความรู้สึกสยดสยองเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้ศิวิไลซ์ (Civilizing process) ตามแนวทางการศึกษาของนอเบิร์ต อีเลียส ด้วยการจัดตั้งผู้จัดการความสยดสยอง ได้แก่ ขุนกะเพวราก (กำจัดซากศพคนตายในป่าช้า), โรงพยาบาล (กำจัดโรคภัยไข้เจ็บและรักษาผู้ป่วย), กองตระเวนกับกรมสุขาภิบาล (รักษาความสะอาดและกำจัดของโสโครกในพื้นที่สาธารณะ) และสนามสัถียุติธรรมสยาม (พิพากษาคดีและลดความรุนแรงของการลงทัณฑ์) โดยกระบวนการทำให้ศิวิไลซ์เป็นการควบคุมความสยดสยองมาไว้ในพื้นที่ลับเฉพาะและกำจัดให้พ้นไปจากสังคม รวมถึงกำจัดความรู้สึกอันมีลักษณะในทางลบของสังคมที่ไม่เป็นไปตามแนวทางของการสร้างรัฐสมัยใหม่ให้หมดไปด้วย บทความ *การสร้างวัฒนธรรมใหม่ และ บทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ: โครงสร้างทางอารมณ์ความรู้สึกและความทรงจำชาตินิยมแบบทหาร* ของคณะราษฎรสายทหาร ของเกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวนิช แสดงให้เห็นว่า โครงสร้างทางอารมณ์ความรู้สึกของคณะราษฎรสายทหารเกิดจากการผสมผสานกันระหว่างโครงสร้างทางอารมณ์ความรู้สึกของพวกเขากับโครงสร้างทางอารมณ์ความรู้สึกของข้าราชการระดับกลางและปัญญาชนชั้นกลางที่มีลักษณะเป็น “ประชาธิปไตย” กล่าวคือ พยายามรักษาโครงสร้างการเมืองภายใต้ระบบรัฐธรรมนูญ ระบบรัฐสภา และรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง แต่เสริมอำนาจผู้นำ

ด้วยแนวคิดมหาชนที่มีความเข้มแข็งทางการเมืองการทหาร ร่วมกับการจัดระเบียบโครงสร้างทางสังคมแบบทหารให้กับประชาชนผ่านนโยบาย “รัฐนิยม” และบทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ และงานเรื่อง “อุดมการณ์ราชาชาตินิยม” ในสังคมมุสลิม จากรัฐสมบูรณ์อาณานิคมถึง พ.ศ. 2519 โดยเอเชีย บินตอลิบ พบว่า ชนชั้นนำไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ได้เน้นแนวคิด “พระบรมราชูปถัมภ์” เพื่อรวมคนทุกกลุ่มเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชาติ และขยายความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ไปยังราษฎรทุกหมู่เหล่า ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็น “องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก” ที่ทรงอุปถัมภ์ทุกศาสนา ขณะเดียวกัน ชาวมุสลิมก็มีกระบวนการตีความศาสนาอิสลามให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ “ราชาชาตินิยม” โดยมี “สถาบันจุฬาราชมนตรี” เป็นกลไกสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นมุสลิมแบบไทยๆ” ซึ่งส่งผลให้มุสลิมจำนวนมากผูกพันกับสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ มาจนถึงปัจจุบัน

2.3 ประเด็นศึกษาอารมณ์ความรู้สึกในความสัมพันธ์ระหว่างเพศ

การศึกษาประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างเพศในมิติประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกเป็นหัวข้อที่มีผู้สนใจศึกษาจำนวนหนึ่ง ได้แก่ บทความเรื่อง “รัก” ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของหนุ่มสาวชนบทไทยช่วงทศวรรษ 2520-2530 ของภทรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์ โดยศึกษาผ่าน “นิตยสารคู่สร้างคู่สม” แสดงให้เห็นว่า ชนบทไม่ได้เป็นเพียงภาพคินวันอันแสนสุขเหมือนเช่นในอดีตอีกต่อไป แต่เป็นพื้นที่ที่ผู้คนมีการปรับตัวและรับสิ่งใหม่เข้ามาหล่อหลอมชีวิตท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในเรื่องความรักและการหาคู่ครองจากคอลัมน์หาคู่ในนิตยสารคู่สร้างคู่สมที่ผู้หญิงและผู้ชายต่างนำเสนอ และค้นหาคู่ที่เหมาะสมบนพื้นฐานของความมั่นคงทางเศรษฐกิจและจิตใจ แสดงให้เห็นว่าบริบทความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจส่งอิทธิพลและปฏิสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกจากวัฒนธรรมทางอารมณ์ ความรู้สึก และความสัมพันธ์ระหว่างเพศในชนบทไทยเป็นอย่างมาก และงานของภทรัตน์อีกเรื่องหนึ่ง คือ เปลือยชายไทย: ว่าด้วยภาพของผู้หญิง ความคิดเรื่องความสัมพันธ์และเพศระหว่างหญิงและชายที่ปรากฏในนิตยสารสำหรับผู้ชาย ทศวรรษ 2520 พบว่า นิตยสารสำหรับผู้ชายในช่วงทศวรรษ 2520 เต็มไปด้วยการนำเสนอเนื้อหาที่สะท้อนมุมมองใหม่ที่มีต่อผู้หญิง ไม่ว่าจะเป็นการออกนอกบ้าน การใช้ชีวิตที่สัมพันธ์กับเมืองและผู้คนที่แตกต่างกันหลากหลาย อีกทั้งในการมีเพศสัมพันธ์มิใช่แค่เพื่อการมีทายาทสืบสกุล หากแต่เป็นเรื่องของความต้องการทางเพศที่จะเติมเต็มความปรารถนาให้แก่ชายและหญิงโดยใช้เทคนิคและความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ งานศึกษาเรื่อง ความรักกับความสัมพันธ์ในสื่อสิ่งพิมพ์ของผู้หญิง ช่วงทศวรรษ 2490 ของเสนาะ เจริญพร พบว่า ผู้หญิงมองว่าความรักเป็นเรื่องของหัวใจที่อยู่เหนือเหตุผลและทรัพย์สินเงินทอง และความรักเป็นสิ่งที่ดีงามกว่าการมีเพศสัมพันธ์ อีกทั้งยังคงยึดถือคุณค่าของการรักษานวลสงวนตัว และสร้างค่านิยมใหม่ เช่น การปฏิเสธที่จะเป็นแม่ศรีเรือน การออกไปทำงานนอกบ้าน การไม่ทนต่อการถูกสามีทำร้ายร่างกาย รวมถึงการผลิตงานเขียนแนวอีโรติกที่ผู้หญิงเป็นฝ่ายรุกทางเพศ โดยเลือกผู้ชายมาร่วมหลับนอน หรือว่าจ้างผู้ชายมาเป็นสามีสำรอง

ตลอดจนการเสนอภาพว่าผู้หญิงมีศักยภาพทางเพศสูงกว่าและมักเป็นฝ่ายผู้กระทำทางเพศ และงานของนฤพนธ์ ตัวงวิเศษ เรื่อง *ความรักโรแมนติกในยุคการสร้างชาติไทย ทศวรรษ 2480* พบว่า ในทศวรรษ 2480 รัฐได้ส่งเสริมและผลักดันแนวคิดครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว โดยอุดมการณ์แบบใหม่เกิดจากการผนวกรวมเอาอุดมการณ์ปัจเจกชนนิยมเข้ากับจารีตนิยมของระบบเครือญาติ ส่งผลให้เกิดมุมมองว่าความรักไม่ใช่เพียงแค่การสร้างเอกภาพของคู่รัก แต่เป็นการสร้างหน้าตาทางสังคมด้วย

2.4 ประเด็นศึกษาทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก

บทความ *ความรู้สึกกับประวัติศาสตร์: ประวัติศาสตร์ความรู้สึก* ของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ได้เสนอแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางการเมืองสังคมของไทยในปัจจุบันที่มีจำนวนมากและซับซ้อนหลากหลาย โดยบทความเริ่มจากทบทวนการศึกษาความรู้สึกในวงวิชาการตะวันตก ตั้งแต่การทำหน้าที่ศึกษาอารมณ์ความรู้สึกโดยนักบวช/ครูสอนศาสนา นักจิตวิทยา (นักจิตวิทยาคลินิกและนักจิตวิทยาสังคม) นักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา และนักประวัติศาสตร์ ความจำเป็นในการขยายพรมแดนความรู้ทางประวัติศาสตร์ไปสู่ประวัติศาสตร์ความรู้สึกซึ่งในสังคมไทยไม่ได้ให้ความสนใจหรือความสำคัญกับการศึกษาความรู้สึกมากนัก เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องส่วนบุคคลและ/หรือเป็นลักษณะสากลของความเป็นมนุษย์ กอปรกับการขยายตัวของวิทยาศาสตร์ แนวคิดเหตุผลนิยม และวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ ที่ได้ผลักดันให้เรื่องอารมณ์ความรู้สึกกลายเป็นสิ่งที่ไม่เป็นเหตุผล ไม่เป็นความรู้ อคติ ความไม่เป็นกลาง ตลอดจนเป็นอารมณ์ธรรมชาติของผู้หญิง อย่างไรก็ตาม อรรถจักร์เสนอว่าการทำความเข้าใจต่อปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นควรได้รับการพิจารณาในแนวทางใหม่ด้วยประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก เพราะความรู้สึกเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ และได้เสนอการใช้กรอบแนวคิดความรู้สึกกับการศึกษาอธิบายประวัติศาสตร์สังคมไทยจากสังคมสมัยจารีต การเข้าสู่สมัยใหม่ จนถึงประเด็นปัญหาในปัจจุบัน ทั้งความนิยมวรรณกรรมหวานแหววในหมู่นักเรียนชั้นกลาง การปฏิเสธความ “ยาก” ของนักศึกษาในปัจจุบัน และการแต่งกายโชว์ทรวดทรงองค์เอวของนักศึกษาหญิง

สำหรับบทความ *ปริทัศน์ประวัติศาสตร์อารมณ์* ของภาคิน นิมนานนวงศ์ ได้นำเสนอแนวคิดการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกของนักวิชาการตะวันตก 4 คน ได้แก่ ปีเตอร์ เอ็น. และแคโรล สเตียร์นส์ (Peter N. & Carol Stearns) วิลเลียม เรดดี (William Reddy) และบาร์บารา รอสเซนไวน์ (Barbara Rosenwein) เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ด้วยมุมมองใหม่และเปิดโลกทัศน์การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยให้กว้างขึ้น และบทความของสิงห์ สุวรรณกิจ เรื่อง *ทอสมุทราแห่งความรู้สึก: วิลเลียม เรดดีกับประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก* กล่าวว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ความรู้สึกเป็นเรื่องที่ยังคงใหม่สำหรับวงวิชาการไทย การศึกษาผลงานทางด้านประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก

ของวิลเลียม เรดดี จะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจแนวคิดและระเบียบวิธีวิทยาการศึกษาประวัติศาสตร์ ความรู้ลึกมากขึ้น โดยแนวคิดของวิลเลียม เรดดี ได้แก่ มโนทัศน์ว่าด้วย “พจนารมณ์” (emotive) “ระบอบความรู้สึก” (emotional regime) และ “ที่พักพิงทางความรู้สึก” (emotional refuge) โดยสิ่งนี้ได้สังเคราะห์ให้เห็นถึงวิธีวิทยา หลักฐานที่ใช้ และวิธีการเขียนที่ถูกนำเสนอผ่านผลงานของเรดดี รวมถึงการพิจารณาข้อวิพากษ์ต่องานของเรดดีอีกด้วย

2.5 ประเด็นศึกษาอารมณ์ความรู้สึกในการเคลื่อนไหวทางการเมือง

งานศึกษากลุ่มนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลที่ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของประชาชน ได้แก่ บทความเรื่อง *ตัวกระทำการภูมิอากาศ น้ำท่วม ฝนแล้งกับวิกฤตเศรษฐกิจสังคมสยามที่ก่อเกิดการปฏิวัติ 2475* ของชาติชาย มุกสง เสนอว่า สภาพภูมิอากาศเป็นตัวกระทำการทางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลให้เกิดการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อย่างมีลักษณะเป็นลูกโซ่ จากปัญหาน้ำท่วมและภัยแล้งที่สร้างความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตร นำไปสู่การเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจในทศวรรษ 2470 ร่วมกับสภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ส่งผลให้ความชอบธรรมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สยามตกต่ำลงจากความไร้ประสิทธิภาพในการแก้ไขสถานการณ์ดังกล่าวที่ไม่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน อันเป็นเหตุให้เกิดระบอบอารมณ์ความรู้สึกสิ้นหวังเบื่อหน่ายกระจายทั่วในสังคมวงกว้าง จนนำไปสู่การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นความหวังใหม่ให้กับประชาชนในการมีส่วนร่วมในกิจการบ้านเมือง

ในส่วนของงานวิทยานิพนธ์เรื่อง *‘ผู้หญิงเสื้อแดง’ ในหมู่บ้านชนเมืองจังหวัดอุดรธานี: กรณีศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิต ความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ และการเคลื่อนไหวทางการเมือง พ.ศ. 2548-2564* ของอรรณ จ่ากฤษร พบว่า การก่อตัวของอารมณ์ความรู้สึกใหม่ในกลุ่มผู้หญิงที่กลายมาเป็น “คนเสื้อแดง” มีรากฐานจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายและยาวนานกว่า 50 ปี ตั้งแต่การเข้าไปทำงานในพื้นที่ฐานทัพทหารอเมริกัน ทศวรรษ 2510 และในกรุงเทพฯ ช่วงทศวรรษ 2520 ส่งผลให้เกิด “ความปรารถนาแบบทุนนิยม” ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมทางชนชั้น ชาติพันธุ์ และเพศสถานะ ผู้หญิงเหล่านี้เผชิญกับความทุกข์ทนทางอารมณ์ แม้จะมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและสำนึกในสิทธิพลเมือง แม้ว่าพวกเขายังคงต้องเผชิญกับความไม่เท่าเทียมจากการเมืองของระบอบราชการ แต่ความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมเพื่อความเสมอภาคและประชาธิปไตยยังคงดำรงอยู่ เมื่อวาทกรรม “ไพร่-อำมาตย์” แพร่หลายผ่านสื่อ เช่น สถานีวิทยุชุมชนคนรักอุดร ก็ยิ่งกระตุ้นให้เกิด “ที่ลี้ภัยทางอารมณ์” และบ่มเพาะความกล้าหาญในการเคลื่อนไหวทางการเมือง แม้หลังเหตุการณ์พฤษภา 53 ที่ความทุกข์ทนเพิ่มขึ้นจากการถูกหลอกใช้ทางการเมืองและเผชิญคำเหยียดหยาม ผู้หญิงเสื้อแดงก็ยังคงรักษาเครือข่ายอุดมการณ์ประชาธิปไตย ยังคงแสดงออกถึงความต้องการความเสมอภาค และการกระจายอำนาจทางการเมืองในการเลือกตั้งปี 2562 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ดำรงอยู่

2.6 ประเด็นศึกษาอารมณ์ความรู้สึกในมิติท้องถิ่น

งานวิทยานิพนธ์เรื่อง *หนังสือแฉงานศพกับความแปรเปลี่ยนของอารมณ์ความรู้สึกและความไฝ่ฝันของคนภาคใต้ ประเทศไทย ทศวรรษ 2460-2550* ของพรชัย นาคสีทอง ได้แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในหลากหลายระดับตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ท้องถิ่น ชชาติ และศาสนา โดยศึกษาผ่านหลักฐานประเภท “หนังสืองานศพ” พบว่า ทศวรรษ 2460-ต้นทศวรรษ 2490 คนท้องถิ่นภาคใต้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับ “กลไกของระบบราชการสมัยใหม่” บนฐานของระบบคุณค่าที่ต้องเป็นคนมีความรู้ความสามารถ กลางทศวรรษ 2490-2510 เป็นช่วงเวลาของการสร้าง “แบบแผน” ความภาคภูมิใจต่อความสำเร็จของปัจเจกบุคคลในทางเศรษฐกิจและหน้าที่การงานเกิดเป็นอารมณ์ความรู้สึกของการสร้าง “ชีวิตคนได้” ที่เชื่อมโยงกับ “ความเป็นไทย” ช่วงทศวรรษ 2520-2530 มีการนำเสนอตัวตนจากการเป็น “คนบ้านนอก-ชนบท” ที่สามารถเข้าสู่ระบบราชการและระบบการผลิตสมัยใหม่จนประสบความสำเร็จในชีวิต ซึ่งกลายเป็นความภาคภูมิใจของ “ความเป็น คนได้” และ “ชนบทได้ทั้งดงาม” และนับตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา หนังสืองานศพถูกใช้เป็นพื้นที่เพื่อแสดงเกียรติยศศักดิ์ศรีของ “คนเป็น” ร่วมกับการนำเสนอชีวิต “คนตาย” โดยการนำเสนออารมณ์ความรู้สึกชุดใหม่ที่ทำให้คุณค่ากับการเข้าไปปฏิสัมพันธ์กับพระราชอำนาจและระบบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระราชทานจากพระมหากษัตริย์ และบทความเรื่อง *ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และอารมณ์ของชุมชนชาวประมงแห่งหนึ่งในภาคตะวันออก ของธนิต โตอติเทพย์* พบว่า อารมณ์ความรู้สึกของชุมชนชาวประมงแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกแปรเปลี่ยนไปตามความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและรูปแบบการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะในยุคสมัยพัฒนา ส่งผลให้คนจีนและคนไทยในพื้นที่ที่มีความปรารถนาทางด้านเงินตรา การมีตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม การเข้ามาของแรงงานจากภาคอีสานก็เนื่องมาจากความหวังทางเศรษฐกิจเช่นกัน ทั้งนี้ ความฝัน ความหวังของประชาชนจึงผูกโยงสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการดำเนินนโยบายของรัฐส่วนกลางและท้องถิ่น ทำให้ในทัศนะของประชาชนการเลือกตั้งมีความหมายมากเสียยิ่งกว่าแค่การหย่อนบัตรในคูหาเพื่อเลือกผู้แทน

2.7 ประเด็นอารมณ์ความรู้สึกในพื้นที่ศึกษาต่างประเทศ

งานศึกษาทางประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกในพื้นที่ศึกษาต่างประเทศมีเพียง 1 เรื่อง คืองานของบัญชา ราชมณี เรื่อง *ประวัติศาสตร์อารมณ์ของชาวอินโดนีเซียจากยุคอาณานิคมจนถึงยุคหลังสุฮาร์โต โดยใช้แนวคิดพจนารมณ์ (emotive) ของวิลเลียม เรดดี* เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาผ่านการตีความวรรณกรรมอินโดนีเซียสมัยใหม่ พบว่า พจนารมณ์ของกลุ่มอุมมะฮ์มุสลิมในอินโดนีเซียเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองแต่ละยุคสมัย ในสมัยอาณานิคมมีพจนารมณ์แห่งยุคจริยธรรมแบบดัตช์ ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงยุคสุการ์โนมีพจนารมณ์แห่งการปฏิวัติ สมัยการปกครองของสุฮาร์โตมีพจนารมณ์แห่งยุคระเบียบใหม่

ที่เด่นชัดโดยรัฐและประชาชนได้สร้างพจนานรมณ์เชิงศีลธรรมแบบอิสลามอินโดนีเซียขึ้นมาในพื้นที่ลี้ภัยทางอารมณ์ความรู้สึกจากรัฐ โดยภายหลังยุคสุฮาร์โต พจนานรมณ์เชิงศีลธรรมแบบอิสลามอินโดนีเซียได้ขึ้นมาเป็นพจนานรมณ์หลักของสังคมที่เคร่งครัดในวิถีปฏิบัติของมุสลิม รวมทั้งเคารพในสิทธิเสรีภาพความเท่าเทียมตามคุณค่าของระบอบประชาธิปไตยท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมแบบโลกวิสัยของอินโดนีเซีย

2.8 ประเด็นศึกษาอารมณ์ความรู้สึกอื่นๆ

งานศึกษาที่ไม่สามารถจัดอยู่ในกลุ่มประเด็นศึกษาต่างๆ ข้างต้น เป็นงานศึกษาอารมณ์ความรู้สึกที่แตกต่างหลากหลาย ได้แก่ บทความ *ความเปลี่ยนแปลงความคิด/ความรู้สึกเรื่อง “ความซื่อสัตย์” ในสังคมไทย* ของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ แสดงให้เห็นว่า ความคิด/ความรู้สึกเรื่อง “ความซื่อสัตย์” ในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยไม่สามารถแยกขาดออกจากความคิดความรู้สึกชุดอื่นๆ ได้ โดย “ความซื่อสัตย์” ผูกโยงกับ “ระบอบเกียรตินิยม” ที่สัมพันธ์กับโครงสร้างทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมเป็นลำดับชั้น จึงถูกทำให้ความซื่อสัตย์อยู่คู่กับการจงรักภักดี และฝังไว้ในระบอบอารมณ์ความรู้สึกของคนไทยอย่างต่อเนื่อง โดยบริบทความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ความคิด/ความรู้สึก “ซื่อสัตย์” มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นจนทำให้เกิดการแข่งขันประชันกันหลายมิติในปัจจุบัน เช่นเดียวกับงานวิทยานิพนธ์เรื่อง *บันทึกการเดินทาง: ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดและอารมณ์ความรู้สึกในสังคมไทย พ.ศ. 2450-2560* ของพงศกร เฉลิมชุตติเดช ที่พบว่า อารมณ์ความรู้สึกในบันทึกการเดินทางตั้งแต่ยุคจารัตจนถึงปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างสัมพันธ์กับบริบทของอำนาจทางการเมืองการปกครองในแต่ละช่วงเวลา ส่วนงานของภูวดล ศรีวิไล ที่ศึกษาเรื่อง การศึกษาเกี่ยวกับชีวิต และความรู้สึกของผู้คนในงานเขียนเชิงสารคดี ช่วง พ.ศ. 2515-2516 ของ ‘รงค์ วงษ์สวรรค์’ พบว่า ในงานเขียนเชิงสารคดีของรงค์ วงษ์สวรรค์ ช่วง พ.ศ. 2515-2516 ที่ตีแผ่ชีวิตผู้คนจากการเคลื่อนย้ายเข้าไปแสวงหาโอกาสใหม่ในพื้นที่ฐานทัพอเมริกัน และเหมืองพลอย แสดงให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกของความหวัง และการหวนคิดถึงบ้าน อีกทั้งยังปรากฏภาพความขัดแย้งกันของระบอบอารมณ์ความรู้สึกกับอาชีพและวิถีชีวิตที่ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม และวิทยานิพนธ์ของกรรณิการ์ โพธิสิทธิ์ เรื่อง *อารมณ์ความรู้สึกกับความเปลี่ยนแปลงทางชนชั้น เพศสภาพ และวัฒนธรรมการบริโภค ใน “อุตสาหกรรมภาพยนตร์” ของสยาม พ.ศ. 2470-2499* พบว่า ภาพยนตร์เป็นเครื่องมือในการแสดงออกของอารมณ์ความรู้สึกต่อต้านระบบระเบียบทางสังคมที่เป็นกรอบเกณฑ์ควบคุมอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนในช่วงเวลานั้น โดยอารมณ์ความรู้สึกที่ปรากฏชัดในภาพยนตร์ ได้แก่ ความโกรธ ความรัก และความเศร้า ซึ่งองค์ประกอบของภาพยนตร์ทั้งฟิล์มภาพยนตร์ นิตยสารภาพยนตร์ เพลงประกอบ และการโฆษณาสินค้าที่มาพร้อมวัฒนธรรมการบริโภคสมัยใหม่ได้กลายเป็นกรอบควบคุมอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นสูง และการต่อต้านด้วยการแสดงออกทางความรู้สึกอย่างรุนแรง

โดยชนชั้นกลางที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ รวมถึงยังเป็นพื้นที่สร้างระบอบอารมณ์ความรู้สึกอย่างใหม่ขึ้นในสังคมไทยด้วย

3. การวิเคราะห์แนวคิดและวิธีการศึกษา

3.1 แนวทางการศึกษาและวิธีวิทยา

จากการสำรวจงานศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกในรูปแบบรายงานการวิจัย บทความวิชาการ บทความวิจัย หนังสือ และวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาจากสถาบันการศึกษาในประเทศไทย พบว่า แนวทางการศึกษาที่พบมากที่สุดคือ การวิเคราะห์เอกสารและวาทกรรม ซึ่งเป็นแกนหลักในการเข้าถึงมิติทางอารมณ์ความรู้สึกในอดีต เนื่องจากในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อารมณ์ความรู้สึกมักไม่ได้ถูกบันทึกไว้อย่างตรงไปตรงมา ผู้ศึกษาจึงต้องทำการวิเคราะห์ข้อความ ภาษา ถ้อยคำ สำนวน และโครงสร้างวาทกรรมที่ปรากฏในแหล่งข้อมูลลายลักษณ์อักษรที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม เช่น บทละคร บทเพลง นวนิยาย หรือบทกวี สื่อสิ่งพิมพ์เชิงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอย่างนิตยสาร หนังสือแฉงานศพ ตลอดจนเอกสารทางการและกฎหมาย รวมถึงสื่อที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์และการเมือง โดยวิธีการนี้ได้ช่วยทำให้ผู้ศึกษาสามารถถอดรหัส ทาง “ภาษา” ของอารมณ์ที่ปรากฏในหลักฐาน และสามารถทำความเข้าใจมาตรฐานทางอารมณ์ความรู้สึกที่กำกับสังคมในแต่ละช่วงเวลา ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่านักวิชาการไทยที่ศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกได้ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจบริบทความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในช่วงเวลาที่ศึกษาอย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาเห็นอิทธิพลของบริบทที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ความรู้สึก รวมถึงปฏิสัมพันธ์ของตัวกระทำทางด้านอารมณ์ความรู้สึกที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองในทางหนึ่งด้วย

3.2 แนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษา

ในช่วงก่อน พ.ศ. 2562 งานศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกมิได้หยิบยืมแนวคิดของนักวิชาการตะวันตกมาใช้ในการศึกษา โดยผู้ศึกษาให้ความสำคัญกับการ “อ่าน” หลักฐานชั้นต้นตามระเบียบขั้นตอนวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical methods) เป็นสำคัญมากกว่าการใช้แนวคิดทฤษฎีทางประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกมาเป็นกรอบแนวคิดหรือช่วยในการอ่านตีความหลักฐาน เช่น งานของภักตร์นันท์ พันธุ์ประสิทธิ์ เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์นิช และธนิศ โตอติเทพย์

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2562 เป็นต้นมา พบว่า งานศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกได้มีการนำแนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการตะวันตกมาใช้เป็นอย่างมาก กล่าวได้ว่า แทบทั้งหมด

ของงานที่ผลิตขึ้นในช่วงเวลานี้ล้วนใช้แนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการตะวันตกเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาทั้งสิ้น โดยแนวคิดที่ได้รับความสนใจนำมาใช้กันมากคือ แนวคิดของ วิลเลียม เรดตี้ ได้แก่ “ระบอบความรู้สึก” (emotional regime) และ “ที่พักพิงทางความรู้สึก” (emotional refuge) ที่พบมากในโครงการวิจัย “ความคิด ระบบคุณค่า และระบอบอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลางไทย” แนวคิดมาตรฐานทางอารมณ์ความรู้สึก (Emotionology) ของ ปีเตอร์ เอ็น. และแคโรล สเตียร์นส์ (Peter N. & Carol Stearns) และแนวคิดกระบวนการทำให้ศิวิไลซ์ (Civilizing process) ของนอเบิร์ต อีเลียส (Nobert Elias)

4. บทสรุป

นักวิชาการไทยได้เริ่มให้ความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก ตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2550 ท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตความขัดแย้งทางการเมือง โดยพยายามนำเสนอแนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการตะวันตกที่ศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกเพื่อให้งานวิชาการได้นำไปประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นด้วยการพิจารณาอารมณ์ความรู้สึกที่มีความสำคัญในฐานะตัวกระทำการให้เกิดพฤติกรรม การกระทำ และการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ โดยงานศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกได้รับความสนใจศึกษากันอย่างมากตั้งแต่ พ.ศ. 2562 เป็นต้นมา พบว่าม้งานศึกษาในด้านนี้ทั้งสิ้น 40 เรื่อง โดยนักวิชาการให้ความสนใจศึกษาอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลางในสังคมไทยมากที่สุด ซึ่งแนวทางการศึกษายังคงใช้การวิเคราะห์เอกสารเป็นหลักสำคัญ ร่วมกับการนำแนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการตะวันตกมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิด ทั้งนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกให้ความสำคัญอย่างมากกับการทำความเข้าใจบริบทของยุคสมัยที่ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึก และอารมณ์ความรู้สึกที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ในฐานะตัวกระทำที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

หนังสือ และบทความในหนังสือ

- ธัญญ์ณภัทร์ เจริญพานิช. (2565). การเมืองไทยร่วมสมัย พ.ศ. 2540-2563: พัฒนาการทางการเมือง ความขัดแย้ง และประชาธิปไตยไทย. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิศรุต พึ่งสุนทร. (2557). ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม: ความเป็นมาและแนวคิด. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2567). พลวัตทางอุดมการณ์ของชนชั้นกลางไทยในคืนวันที่ผันแปร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สิงห์ สุวรรณกิจ. (2563). ท่องสมุทรแห่งความรู้สึก: วิลเลียม เรดตี้กับประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก. (หน้า 521-574). ใน ชนิตา พรหมพยัคฆ์ และณัฏฐพงษ์ สกุลเลี้ยว (บก.), วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์. สำนักพิมพ์สยาม.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2556). ความรู้สึกกับประวัติศาสตร์: ประวัติศาสตร์ความรู้สึก. ใน ด้วยรัก: ปรัชญาและสาระของประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ รวมบทความในโอกาสศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อายุ 72 ปี. สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

บทความในวารสาร

- กฤษณ์เพชร โสมณวัตร. (2564). พิพากษารมณ: ระบอบกฎหมายแห่งความรู้สึกเดือดร้อนรำคาญของชนชั้นกลางไทย. มนุษยศาสตร์สาร. 22(ฉบับเพิ่มเติม), 73-94.
- เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์นิช. (2560). การสร้างวัฒนธรรมใหม่ และ บทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ: โครงสร้างทางอารมณ์ความรู้สึกและความทรงจำชาตินิยมแบบทหารของคณะราษฎรสายทหาร. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 13(1), 27-47.
- ชาติชาย มุกสง. (2566). ตัวกระทำการภูมิอากาศ น้ำท่วม ฝนแล้งกับวิกฤตเศรษฐกิจสังคมสยามที่ก่อเกิดการปฏิวัติ 2475. วารสารประวัติศาสตร์ มศว. 48(1), 119-158.
- ณัฏฐพงษ์ สกุลเลี้ยว. (2564). จากความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์สู่ความสัมพันธ์เชิงมิตรภาพ: อารมณ์ความรู้สึกและชีวิตครอบครัวของชนชั้นกลางไทยในทศวรรษ 2500-2530. มนุษยศาสตร์สาร. 22(ฉบับเพิ่มเติม), 95-111.
- ณัฏฐพงษ์ สกุลเลี้ยว. (2565). บ้านคือวิมานของเรา: ความคิดเกี่ยวกับบ้านและครอบครัวของชนชั้นกลางไทยทศวรรษ 2520. วารสารไทยคดีศึกษา. 19(1), 226-248.

- ตะวัน วรณรัตน์. (2564). อารมณ์ความรู้สึกของคนชั้นกลางต่อกรรมกร. *มนุษยศาสตร์สาร*. 22(ฉบับเพิ่มเติม), 175-188.
- ธนิต โตอติเทพย์. (2560). ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและอารมณ์ของชุมชนชาวประมงแห่งหนึ่งในภาคตะวันออก. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 25(49), 37-57.
- นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ. (2563). ความรักโรแมนติกในยุคการสร้างชาติไทย ทศวรรษ 2480. *วารสารมานุษยวิทยา*. 3(2), 115-151.
- บุณฑริกา พวงคำ. (2564). เสถียรธรรมสถาน: ที่พักพิงทางความรู้สึกของผู้หญิงชนชั้นกลางไทยในทศวรรษ 2540-2550. *มนุษยศาสตร์สาร*. 22(ฉบับเพิ่มเติม), 56-72.
- ปราการ กลิ่นฟุ้ง. (2564). บทบาทที่ก้าวด้วยการพึ่งตนเองของคนชั้นกลางไทย ทศวรรษ 2540-2550. *มนุษยศาสตร์สาร*. 22(ฉบับเพิ่มเติม), 156-174.
- พลิชฐ์ โฆษิตชัยพิทักษ์. (2566). “เสียงร่ำไห้ที่โศกเศร้า” กับ “การละเลยอารมณ์ความรู้สึก” ของกฎหมาย: การวิพากษ์กฎหมายลักษณะละเมิดผ่านแว่นตาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก. *CMU Journal of Law and Social Sciences*. 16(2), 130-171.
- พีรพัฒน์ อินทรต้นรังสี. (2566). การก่อตัวทางความคิด และความหมายว่าด้วย “ความอับอาย” ของชนชั้นนำสยาม ตั้งแต่ปลายอยุธยาจนถึง ต้นรัตนโกสินทร์ก่อนทศวรรษที่ 2390. *วารสารประวัติศาสตร์ มศว*. 48(1), 7-30.
- ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์. (2557). “รัก” ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของ หนุ่มสาวชนบทไทย ช่วงทศวรรษ 2520-2530. *มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์*. 2(1), 46-74.
- ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์. (2558). เปลี่ยวชายไทย: ว่าด้วยภาพของผู้หญิง ความคิดเรื่องความสัมพันธ์และเพศระหว่างหญิงและชายที่ปรากฏ ในนิตยสารสำหรับผู้ชาย ทศวรรษ 2520. *มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์*. 3(2), 61-92.
- ภาคิน นิมนานนรวงศ์. (2557). ปริทัศน์ประวัติศาสตร์อารมณ์. *วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์*. 1(1), 107-154.
- ภิญญพันธุ์ พงนะลาวัณย์ และสายชล สัตยานุรักษ์. (2564). บ้านและ (ความ) สบาย: ความงามของชนชั้นกลางกับความเปลี่ยนแปลงการจัดการพื้นที่บริเวณบ้าน ทศวรรษ 2520-2540. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 17(1), 31-70.
- ภิญญพันธุ์ พงนะลาวัณย์. (2564). จักรวาลการบริโภคในบ้าน ความเปลี่ยนแปลงของรสนิยม ความงาม และอารมณ์ความรู้สึกของสมาชิกในครอบครัวชนชั้นกลางไทย ทศวรรษ 2520-2540. *มนุษยศาสตร์สาร*. 22(ฉบับเพิ่มเติม), 112-133.

- บุญญพันธ์ พจนะลาวัณย์. (2564). วินัยและการลงทัณฑ์ ในประวัติศาสตร์การศึกษาไทย (พ.ศ. 2475-2563). *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 17(2), 283-316.
- ภูวดล ศรีวิไล. (2565). การศึกษาเกี่ยวกับชีวิต และความรู้สึกของผู้คนในงานเขียนเชิงสารคดี ช่วง พ.ศ. 2515-2516 ของ ‘รงค์ วงษ์สวรรค์’. *วารสารศิลปการจัดการ*. 6(4), 2024-2040.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2564). ชีวิตและครอบครัวของผู้หญิงชนชั้นกลางไทย กับ “ความทุกข์ทนทางอารมณ์ความรู้สึก” และการก่อตัวของระบอบอารมณ์ความรู้สึกใหม่. *มนุษยศาสตร์สาร*. 22(3), 188-212.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2565). *ความเปลี่ยนแปลงของครอบครัวชนชั้นกลางไทย ทศวรรษ 2500-2540*, บทความวิชาการ. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.).
- สิทธิเทพ เอกสิทธิพงษ์. (2564). กรอบประวัติศาสตร์ความรู้สึกชนชั้นกลางไทยเชื้อสายจีน กับประวัติศาสตร์ความรู้สึกในวงวิชาการนานาชาติ. *มนุษยศาสตร์สาร*. 22(ฉบับเพิ่มเติม), 12-37.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2565). *ความเปลี่ยนแปลงความคิด/ความรู้สึกเรื่อง “ความซื่อสัตย์” ในสังคมไทย*, บทความวิชาการ. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.).
- อาณดา วิจารณ์มิตา. (2564). ความรักและวิถีทางกามารมณ์ของชนชั้นกลางไทย พ.ศ. 2540-2560. *มนุษยศาสตร์สาร*. 22(ฉบับเพิ่มเติม), 134-155.
- อาสา คำภา. (2564). จาก คีฤทธิ ปราโมช ถึง พุทธทาสภิกขุ: อิทธิพลของประกาศนุคคลต่อจริตและอารมณ์ความรู้สึกชาวพุทธชนชั้นกลางไทย. *มนุษยศาสตร์สาร*. 22(ฉบับเพิ่มเติม), 38-55.
- เอเชีย บินตอเล็บ. (2564). “อุดมการณ์ราชาชาตินิยม” ในสังคมมุสลิมไทย จากรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถึง พ.ศ. 2519. *มนุษยศาสตร์สาร*. 22 (ฉบับเพิ่มเติม), 189-209.

วิทยานิพนธ์

- กรรณิการ์ โพธิสิทธิ์. (2564). *อารมณ์ความรู้สึกกับความเปลี่ยนแปลงทางชนชั้น เพศสภาพ และ วัฒนธรรมการบริโภค ใน “อุตสาหกรรมภาพยนตร์” ของสยาม พ.ศ. 2470-2499* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์]. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- จารุกิตติ์ เชียงจันทร์. (2563). *ประวัติศาสตร์ว่าด้วยความสุขในมุมมองของรัฐและสื่อสิ่งพิมพ์ไทย พ.ศ. 2501-2515* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์]. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บัญชา ราชนณี. (2565). *ประวัติศาสตร์อารมณ์ของชาวอินโดนีเซียจากยุคอาณานิคมจนถึงยุคหลังสุฮาร์โต* [วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา]. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยนเรศวร.
- บุญพิทักษ์ เสนิบรูพทิศ. (2566). “ความรักของชนชั้นกลางไทย” ในบทเพลงสุนทราภรณ์ พ.ศ. 2482 - 2516 [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์]. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พงศกร เณลิษฐิตเดช. (2566). *บันทึกการเดินทาง: ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดและอารมณ์ความรู้สึกในสังคมไทย พ.ศ. 2540-2560* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์]. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พรชัย นาคสีทอง. (2564). *หนังสือแฉงานศพกับความแปรเปลี่ยนของอารมณ์ความรู้สึกและความใฝ่ฝันของคนภาคใต้ ประเทศไทยทศวรรษ 2460 - 2550* [วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์]. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ภัทรนิษฐ์ เกียรติธนวิญญ์. (2562). *รัฐและสังคมสยามกับการจัดการความรู้สึก: ระบอบความสยดสยอง, พ.ศ. 2394-2453* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์]. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์. (2556). *ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของผู้หญิงชั้นกลางระดับล่างตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 ถึงปัจจุบัน* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์]. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เสนาะ เจริญพร. (2563). *ความรักกับความสัมพันธ์ในสื่อสิ่งพิมพ์ของผู้หญิงช่วงทศวรรษ 2490*. [ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์]. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรรรรณ จำกฤษ. (2567). ‘ผู้หญิงเสื้อแดง’ ในหมู่บ้านชานเมืองจังหวัดอุดรธานี: กรณีศึกษาประวัติศาสตร์ ความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ และการเคลื่อนไหวทางการเมือง พ.ศ. 2548 - 2564 [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์]. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อาณดา วิรมณรมิตา. (2567). *ความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างความรักวิถีทางกามารมณ์ และเทคโนโลยีของ ชนชั้นกลางไทย พ.ศ. 2540-2560* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์]. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

แหล่งข้อมูลออนไลน์

วचना วรलयางกูร. (2566, 18 ตุลาคม). ‘ความซื่อสัตย์’ บนเส้นทางการต่อสู้ของระบอบ
เกียรติยศในสังคมไทย: อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. The 101.world. สืบค้นเมื่อ 15
มิถุนายน 2568, [https://www.the101.world/attachak-sattayanurak-
interview-2023/](https://www.the101.world/attachak-sattayanurak-interview-2023/)

